

Přišli jsme rozbourat starý svět

Jedním z nejradikálnějších pokusů o přetvoření světa a člověka byla ve 20. století bolševická revoluce v Rusku. Svět **SSSR mohl zpočátku působit až jako fantasmagorický časoprostor**, v němž se zdálo vše uskutečnitelné. Svoji příležitost vycítili také avantgardní umělci, kteří se rovněž chtěli stát spoluvůrci nového světa.

JAN
LUKAVEC
kulturolog

Za podpory komunistického státu tito umělci zakládali nové experimentální instituce, reformovali umělecké vzdělávání nebo budovali galerie v zapadlých obcích. Jejich aliance s mocí se však postupně rozpadala a na přelomu 20. a 30. let začali být někdejší hrdinové a inženýři světých zítřků pronásledováni. V češtině zatím nejpodrobněji líčí tento příběh kniha *Avantgardisté: Ruská revoluce v umění 1917–1935*.

Nizozemský slavista a historik umění Sjeng Scheijen v ní postupuje chronologicky. Vyzvedává, jak silnou symbolickou hodnotu mělo už to, když bolševici učinili hned v roce 1917 správcem a strážcem ruského kulturního dědictví Kazimira Maleviče, obávaného futuristu, který společně s ostatními hlásal, že „Puškin, Dostojevskij, Tolstoj a spol. musejí letět přes palubu parníku současnosti“, protože „jsme protichůdci starého světa. Nepřišli jsme ho obnovit, nýbrž zbourat.“

Čímž z hlediska zavedených tradičních umělců udělali „kozla zahradníkem“. O Malevičově působení na tomto postu se mnoho neví, ale je zřejmé, že jeho pluk se podílel na ostřelování a znovudobytí Kremlu, kteréžto násilnosti se odrazilily i v řadě jeho textů. O rok později popisuje útok na prázdný Kreml jako futuristickou performance: „Stojíme před úkolem definitivně pohřbit hanebný postoj starého k novému, rozbít jednou provždy autoritu světců, vzít jim půdu pod nohama a rozprášit všechny staromilce... Svými performancemi jsme předznamenali odvržení tradičního balastu a plivli jsme na oltář jeho svátosti.“

Ale autor se zabývá i jejich konstruktivnějšími počiny, jako byl Malevičův *Černý čtverec*, jímž chtěl prosadit nový pohled na věčnost, nebo *Věž (třetí) internacionály* Vladimira Tatlina: zatímco babylonská věž vedla k rozštěpení lidstva na zneprátené národy, Tatlinova věž měla symbolizovat sjednocení těchto národů v internacionále.

Avantgardní paradoxy

Nemálo prostoru kniha věnuje osobním vztahům mezi jednotlivými avantgardisty a jejich někdy směšným pŕtkám, které mohly mít i podobu záměrné provokace. Jako když si na jedné vernisáži Malevič, který byl výborný propagandista sebe sama, pod jeden svůj obraz a také na záda připevnil text: „Já, věrozvěst nových přístupů k umění a chirurg, jenž usedl na trůn umělecké pýchy, prohlašuji akademii za maloměstáckou maštal.“ Tatlin jej nechal kvůli „propagandě suprematismu“ z výstavy vyvést, načež Malevič své obrazy z výstavy s velkým „povykem“ a zájmem publika stáhl.

Obecně se podle autora „sňatek z rozumu“ mezi avantgardou a bolševiky od počátku zakládal na konfliktu. Obě strany měly pro spolupráci odlišné a částečně protichůdné důvody, a tak není divu, že jejich spojení zůstalo velmi křehké a spíše krátkodobé: „Tatlin se v byrokratickém světě bolševiků nikdy necítil silný v kramflecích a Malevič nikdy neztratil odpor k bolševické doktríně.“

A plně rozporů a paradoxů bylo i jednáni avantgardistů samotných. Na jedné straně vyzývali ke společenské angažovanosti a k odporu proti sociální nespravedlnosti a na straně druhé nade vše stavěli vlastní výstřednost, individualismus a nezávislost: „Přikláněli se současně k serióznosti i k bláznovství, odmítali konvence, ale rozvíjeli dogmatismus, oddávali se intelektualismu, avšak prohlašovali se za zástupce lidu, odmítali rozum, a přitom pro-

sazovali vědu a techniku.“ Každopádně v SSSR byly jejich další osudy neradostné: byli napadáni za formalismus, zatýkáni, vyšetřováni, zavírání do lágrů, popravení. I jejich životní podmínky byly později stejně bídné jako u jejich spoluobčanů. Kupříkladu Tatlin byl prý jaksi od přirozenosti asketa, který, pokud některý den odvedl špatnou práci, odmítal jíst. Ve 30. letech prý ale jeho příbytek vypadal neasketicky, ale vysloveně zanedbaně. Bydlel v malém, starém bytě se zrezivělou drátěnou postelí, na níž s hlavami zabořenými do peří spalo několik slepic. V okně bez záclon byly okenní tabulky zčásti nahrazeny dřevěnými prkny. Svých názorů ani děl se ovšem ani pod nátlakem nezřekl.

Pohřební performance

Také Kazimír Malevič, který zemřel už roku 1935, zůstal věrný svému umění i přesvědčení o vlastním poslání: na smrtelné posteli požádal o předání vzkazu řediteli Treťjakovské galerie, že za nejlepší exponát celé galerie považuje svůj *Černý čtverec*. Sám si do detailu naplánoval podobu i průběh obřadu: chtěl být uložen do rakve ve tvaru kříže s rozpaženými rukama. A takto ho měli jako ukřižovaného

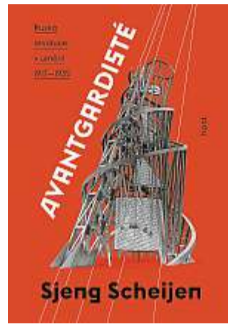
KNIHA

Avantgardisté: Ruská revoluce v umění 1917–1935

Sjeng Scheijen

V překladu Radky Smejkalové vydalo nakladatelství Host, Brno 2023.

544 stran.

Krista nést leningradskými ulicemi do hrobu, což se vzhledem k vypjaté politické situaci neuskutečnilo. Během pohřbu leželo jeho tělo na márách, nad hlavou měl na stěně velký černý čtverec, vlevo visel poslední autoportrét. Jestliže jed-

nou z úvodních scén celé knihy byla podivná futuristická performance, jedna ze závěrečných je ještě podivnější: pohřební „performance suprematistická“.

Utrpení a smrt

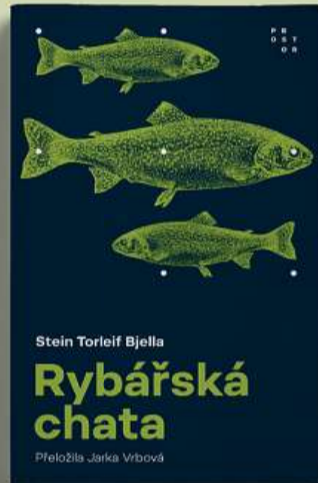
V knize vystupují také umělkyně jako Olga Rozanovová (1886–1918), která se snažila tradiční ikonografické dílny přetvořit v moderní řemeslné podniky. Kvůli tomu cestovala po venkově, kde tehdy řádil hladomor a rozmáhaly se nemoci. Tam se také nakazila a zemřela, proto ji autor nazývá „mučednicí“. Ovšem v širším smyslu si zřejmě podle Scheijena podobné označení zaslouží i další hrdinové této knihy, kteří měli svoje rozpory a komické stránky, ale téměř vše obětovali svému umění, v němž nešlo o myšlenky nebo ideologie, ale člověka samotného: „Právě díky této jejich vybičované, nabubřelé, monstrózní a příšerné lidskosti je jejich tvorba tak provokativní, překvapivá, návyková a dojemná.“

Autor věnuje pozornost především Malevičovi a Tatlinovi, ale v textu se mihnou stovky jmen dalších osobností, umělců i intelektuálů. Daly by se vybrat i jiné události a životní kariéry, které by mohly

naznačovat užší sepětí esteticko-umělecké a sociálně politické totality nebo větší služebnost umělců, někdy dokonce i dvěma totalitám současně. Jak připomíná literární vědec Josef Vojvodík, jako vyvrcholení oslav uzavření smlouvy o vzájemném neútočení mezi Hitlerem a Stalinem se 21. listopadu 1940 ve Velkém divadle v Moskvě konala bombastická premiéra Wagnerovy *Valkýry* v režii Sergeje Ejzenštejna. Ovšem závěr života u tohoto slavného režiséra, experimentátora a průkopníka filmového střihu byl deset let poté podobně tragický jako u těch, které jako protagonisty vybral Scheijen: kvůli Stalinově nelibosti z jeho nejnovější tvorby byl vykázán do domácího vězení, kde sám a bez pomoci zemřel na infarkt.

Jestliže tedy sovětský režim zpočátku některým nekonvenčním umělcům otevřel prostor pro plné rozvinutí jejich vizí, nakonec v něm jen živořili nebo předčasně či násilně umírali. Pokud mohl SSSR vypadat jako země, kde se zdálo vše uskutečnitelné, stal se ve skutečnosti prostorem, kde byly uskutečnitelné především všechny myslitelné formy likvidace lidí, kteří se odvážili myslet samostatně – a k těm avantgardní umělci patřili.

inzerce

Stein Torleif Bjella: Rybářská chata

Starý obchodník a houslista Ivar se chystá darovat svému synovci Jonovi vlastnické právo na studené horské jezero, člun s inventářem, sítě a rybářskou chatu. Má to jeden háček: muzikant a celoživotní zápečník Jon rád cestuje a užívá si volnosti, zatímco převzetí takového dědictví znamená dřinu a odpovědnost. Krásný autobiografický příběh originálním způsobem měří hloubku mezi dvěma muži v dřevěném člunu.

Joachim B. Schmidt: Kalmann

Kalmann Óðinsson je samozvaný šerif ze skomírající vesnice na nejsevernějším cípu Islandu. Den co den se toulá po okolních pláních a loví polární lišky. V moři klade návnady na žraloky, jejichž maso fermentuje a dělá ten druhý nejlepší hákarl na celém ostrově. Jednoho mrazivého dne objeví na sněhu čerstvou kaluž krve. Došlo snad k vraždě? Na tohle islandské Fargo jen tak nezapomenete!

Nakladatelství založené v prosinci 1989

P R
O S T
O R

Dáváme kvalitním knihám prostor

Nakladatelství
PROSTOR vás
srdečně zve na
setkání na Světě
knihy Praha 2023.

Najdete nás
na stánku KB206.

Těšíme se na vás!

